

MEDIKALIZÁCIÓ

A nyugati medicina és kulturális környezete közötti viszony változni látszik. A múlt század hetvenes-nyolcvanas évéig a modern medicina a nyugati civilizáció egyértelmű „sikerágazata” volt, amely eredményeiben, látványos fejlődésében mintegy kultúránk „élcsapataként” jelenítette meg a technikai-tudományos civilizáció felsőbbrendűségét más kultúrákkal szemben. Az utóbbi húsz-harminc év azonban a medicinához és intézményeihez fűződő fokozódó ambivalencia korszakának beköszöntét jelenti. A „sikertörténet” narratívája természetesen továbbra is erőteljesen jelen van. A médiából nap mint nap értesülhet a közönség a medicina egy-egy újabb „áttöréséről”, vagy legalábbis ígéretes tudományos eredményekről. E korábban egyszólamúnak tűnő értékelésbe – amelyben osztozott a medikális intézmény és a közönség is – fokozatosan egy másik narratíva is beleszövődik, amely egyre inkább problematizálja a modern medicina kulturális helyzetét, és olyan kérdéseket fogalmaz meg, amelyek a korábban egyértelműnek látszó folyamatokat többszólamúnak, több lehetséges értékelésre, interpretációra méltónak láttatja. Egy nemrégiben megjelent könyvének (James Le Fanu: *The Rise and Fall of Modern Medicine*, Carroll and Graf Publishers, Inc. 2000.) szakértő szerzője egyenesen azt a címet adta, hogy „A modern medicina felemelkedése és hanyatlása”, és négyszáz oldalon amellett érvel, hogy a modern medicina az utóbbi húsz-harminc évben hanyatló szakaszába lépett. Ez a könyv nem „underground” irodalom, feltűnő kivétel, egy örült elme szüleménye, hanem az előbb említett fokozódó kulturális ambivalencia egyik megnyilvánulása. A medicinát saját kultúrája már nem tekinti „érinthetetlen” intézménynek. Úgy is fogalmazhatnánk stílszerűen, hogy a nyugati kultúra saját identitászavarai megfertőzték medicináját. Kételyei elérték azt az intézményét is, amely a legbiztosabbnak, legbizonyosabbnak, értékeiben, motivációiban, technikájában, módszereiben a legmegalapozottabbnak tűnt fel. A legbiztosabbnak kellett lennie, mert a nyugati ember számára legrémisztőbb probléma megoldását kapta feladatául – az individuum halálának megszüntetését.

A jelen egyik legjelentősebb történése az, hogy a fogyasztói társadalomban a legkülönbözőbb testi-lelki igények kielégítése fizetett vagy manipulált szolgáltatással valósul meg, részint a természetes közösségek, részint a hagyományos kultúrák (előbbtől nem független) bomlása következtében. E folyamatban szolgáltatássá válik az, ami korábban mindennapi aktus volt, interakcióvá, ami belső élet, szaktanácsadói kérdéssé, ami morális probléma volt. S ami most körülmény, holnap a bensőnk. E jelenség egyik megnyilvánulása a medikalizáció is: testivé (testileg megragadhatóvá) válik (racionalizálódik-mitizálódik) a lélek és a szociális kapcsolatok számos jelensége, így orvosilag (és testépítésileg, étrendkiegészítőleg stb.) kezelendő. Ez már nem az orvos felelősségének, s nem is szerepének a problémája: ez az emberi kultúra egyik mostani gondja.

A medikalizáció című – most induló – cikksorozatunk azt tűzi ki célul, hogy a „világ” felől közelítve megnevezze és felvázolja a nyugati medicina néhány alaptendenciáját, jelezve ezzel azokat az irányokat és ellentmondásokat, amelyeket a magyar egészségügyi rendszer e kultúra részeként úgyszólván kikerülhetetlenül és elengedhetetlenül importál. Annyit talán előre lehet bocsátani, hogy az olvasó nem biztos, hogy e fejleményekben megnyugtató válaszokat fog találni egzisztenciális kétségeire. Inkább abban segíthet ez a vázlatosorozat, hogy az, aki reflexióra és önreflexióra nyitott, elkülönítheti, milyen mértékben várhatja személyes és szakmai dilemmáinak feloldását egy hazai egészségügyi reformtól, és melyek azok a

folyamatok, amelyek – szinte bármilyen reformtól függetlenül – erőteljesen meghatározzák az egészségügy alaptendenciáit a következő évek során.

(A szerk.)

A kis sárga pirula

A Rolling Stones 1966-os dala a Mother's Little Helper (A mama kis segítője) – már akkor – mint cseppben a tengert mutatta meg azt a jelenséget, amely nagyjából abban az időben kezdett a szenzibilis emberek számára értelmezendő, mert társadalmilag fontos folyamattá válni a nyugati társadalmakban, és amelyet összefoglalóan a medikalizáció fogalmával szoktak jelölni.

A medikalizáció azt a folyamatot jelenti, amelyben az emberi élet nyűgei, szenvedései, amelyeknek megoldására vagy legalább elviselhető kihordására a korábbi társadalmak különféle intézményeket „találtak ki” (vallás, erkölcs, pedagógia, jog, család), most és egyre inkább orvosi vagy egészségi problémaként jelennek meg, és megoldásukat a nyugati ember (elviselésük egyre kevésbé alternatíva) az egészségügyi rendszertől és azok szereplőitől várja.

A Rolling Stones szövegében szereplő asszony a következő – számára megoldhatatlannak tűnő – létkérdésekkel találja szembe magát: öregedés, gyermeknevelés, háztartásvezetés, szexuális élet, a boldogság keresése. Nyilvánvalóan ez a szikár felsorolás korántsem tükrözi azt a bonyolult konstellációt, amelyre a szöveg utal. Inkább csak azzal a folyamattal szembesít, hogy ezekhez a – nevezzük így – életvezetési problémákhoz a korábbiakban mennyire nem volt köze a medicinának, és milyen élesen új helyzet az, amelyben az életproblémákra egy pirula tűnik a megoldásnak; amikor a jó és rossz kategóriáit a normális és abnormális (patologikus) váltja fel.

Egy úgyszólván tankönyvi példa arról a középkorú nőről szól, aki krónikus és kimerítő fejfájásban szenved, és akadozó mondatokban mondja el egy csoport orvostanhallgatónak, hogy férje alkoholista, aki időnként bántalmazza őt, hogy lényegében otthonához van kötve, mert szenilis és inkontinens anyósát kell gondoznia, és ráadásul még tizenéves fia miatt is aggódik, akit eltanácsoltak a középiskolából. Miután a diákok együttérzéssel végighallgatják a hölgy „előadását”, az egyik megkérdezi orvos tanárától: „De mi a fejfájás oka?”¹. Az olvasó, aki kívülről szemléli a szituációt, nyomban érzékelheti, hogy valami nincs rendjén ezzel a beszélgetéssel. Ugyanaz a kettősség „kínozza”, mint a Rolling Stones balladájának esetében: egyszerre tűnik fel mind a két esetben a megoldás magától értetődőnek, tudniillik a legtöbben orvoshoz fordulnának, hiszen ki másra tartozna a fejfájás, mint az orvosra; ugyanakkor egy másik közelítésben szinte felkiáltanánk: De mi köze ezeknek az élethelyzeteknek és megoldásuknak a medicinához?! Hiszen, hogyan is szól a vers: „És bár valójában nem beteg...” A dal éppen a medikalizáció első lépését ragadja meg, amikor az „ez a magatartás: betegség” forma még nem vált „halott metaforává”; még kétség szennyezi, még átsejlik múltja, még két valóság határán van. A következő lépcsőfokkal fejeződik be a folyamat, amikor a „valójában” már csak „magától értetődően” a betegsége vonatkozik. A probléma más kategóriák alá sorolásának lehetősége fel sem merül.

The Rolling Stones műsorából

A mama kis segítője – Mother's Little Helper (Aftermath, 1966)

Zene és szöveg: Mick Jagger & Keith Richard. Fordította: Földes László

Micsoda nyűg az öregedés

A gyerekek mások ma, hallom, minden anya ezt mondja

A mamának kell ma valami, hogy megnyugtassa

És bár valójában nem beteg, van egy kis sárga pirula

És a mama kis segítőjének védelmét keresi

És ez segít útján, átsegíti a fárasztó napon

A dolgok mások ma, hallom, minden anya ezt mondja

Friss húst sütni a férjnek csak nyűg

Így késztesztát vásárol és megsüti a fagyasztott húst

És a mama kis segítőjének védelmét keresi

És már kettő segíti útján, át a nehéz napon

Doktor úr kérem, valamivel többet kérek

Az ajtón túl még négyet bevesz

Micsoda nyűg az öregedés

A férfiak nem ugyanazok ma, hallom, minden anya ezt mondja

Nem értékelik, hogy elfáradtál

Olyan nehéz őket kielégíteni, aztán nyugtathatod az agyad

Hát siess a mama kis segítőjének védelmét keresni

Négy segít át az éjszakán, segít enyhíteni a helyzeted

Az élet túl nehéz ma, hallom, minden anya ezt mondja

A boldogság hajszolása unalmas

És ha még többet veszel be belőle, túladaogolod magad

Nincs több futás a mama kis segítőjének védelmét keresni

Átsegítettek az utadon keresztül fárasztó halálod napján

E medikalizációval kapcsolatos ambivalencia új és új történetekben fejeződik ki. Az egyik legutóbbi amerikai vagy inkább angolszász vita az úgynevezett figyelemhiány/hiperaktivitás (ADD/ADHD az angol rövidítése) zavar körül alakult ki². Ezt a betegségkategóriát olyan gyermekekre alkalmazzák, akik az iskolai órán nem tudnak koncentrálni és kontrollálhatatlanul aktívak. Majdnem hétmillió gyermeket diagnosztizáltak manapság e „betegséggel”, amelyet azért kell idézőjelbe tenni, mert bírálói éppen azt vitatják, hogy létezik-e ilyen kórkép. Éles bírálatok érik a kezelés módját is, tudniillik a gyermekek nagy része hosszú idő óta egy bizonyos Ritalin nevű gyógyszeren él, amely nyugtató és „fókuszáló” hatással van a hiperaktív gyermekekre. Hogyan létezik – teszik fel a bírálók a kérdést –, hogy az 1985-ös 500 ezerről 1999-re hétmillióra növekedett az e betegségben

szenvedők aránya?³ Mitől e járvány? Vajon nem arról van szó, hogy az agy kémiai zavarának bejelentése mögött a társadalmi intézmények – család, iskola – felelősségének elhárítása áll? A gyermeki viselkedés medikalizációja révén minden szereplő mentesül a felelősség alól. Nem a gyermekét elhanyagoló szülő a hibás, nem a munkáját rosszul végző pedagógus, nem a hibás iskolai nevelési módszerek, hanem az agy fatális kémiai zavara, amiről természetesen senki sem tehet, az csak úgy jön.

Mi lesz a gyermekeinkkel – teszik fel a kérdést –, ha már kicsiny koruktól kezdve pszichiátriai szerekben élnek? Az amerikai gyermekek körében 15-20%-ra becsülik e szerek használatát. A pszichotrop szerek, mint az antidepresszánsok vagy stimulánsok használata – egyes amerikai szerzők szerint – megduplázódott vagy inkább megháromszorozódott 1991 és 1995 között. A pedagógusok egy része már ki van képezve arra, hogy mintegy elődiagnózist végezzen, és megállapítsa, kell-e az adott gyermeknek a „viselkedészavarára” gyógyszer szednie.

Az e folyamatot üdvözlők egyebek között azzal érvelnek, hogy a kezelés alá vont gyermekek nyugodtabbakká válnak, és iskolai eredményeik javulnak. E gyermekek szülei pedig nem győznek hálálkodni annak a tanárnak, akinek a tanácsára a gyermeküket a gyógyszert felíró orvoshoz vitték.

Akár ünnepeljük e folyamatot, akár megrökönyödünk látván erejét és sebességét, két dolgot mindenesetre megállapíthatunk: az első mindjárt e két roppant eltérő viszonyulás lehetősége és valósága. A cél-eszköz viszony szempontjából rövid távon legalábbis igen jónak látszik a gyógyszeres megoldás: olcsó, egyszerű, hatékony. A pirula „megnevelte a gyermeket”. De vannak, akik feldúltan kérdezik: Milyen lesz a gyógyszeren felnőtt gyermekek személyisége? Milyen lesz társadalmunk, kultúránk, ha gyógyszerekkel szabályozzuk viselkedésünket? A korábban pedagógiai probléma egyszeriben orvosivá alakult: a rossz vagy nevetlen gyermekből „agybeteg” lett, a korábban rossz kórossá, abnormálissá vált. A társadalmi, morális probléma biológiaivá szelődött, egyszerűsödött. Ezzel nemcsak a felelősség kérdését lehet félretenni, hanem a szülő-gyermek, iskola-gyermek kapcsolatának fáradtságos és nem garantált sikerekkel kecsegtető munkáját is meg lehet spórolni, és egy másik játéktérre lehet helyezni. Ez a példa is arra utal, hogy a medikalizáció össztársadalmi játszma, ami azt jelenti, hogy nagy leegyszerűsítés lenne pusztán a medikális expanziót felelőssé tenni e folyamatokért. Legalább ennyire jelentős a társadalmi megrendelés szerepe, amelyet a medicina csak kielégít.

Bánfalvi Attila

Jegyzetek

1. Margaret Lock – Nancy Scheper-Hughes: A Critical–Interpretive Approach in Medical Anthropology: Rituals and Routines of Discipline and Dissent, *Medical Anthropology*, ed. Thomas M. Johnson and Carolyn F. Sargent, Greenwood Press, 1990., 47-72.
2. A vitával kapcsolatban lásd pl. www.vh.org/Providers/Conferences/CPS/39.html és www.adhdfraud.org
3. Tom DeWeese: Ritalin is Poison, www.adhdfraud.org/ritalin_is_poison.htm